

Laura Bazzicalupo

KEVÉLYSÉG

A létezés szenvedélye

A
7
FŐBÜN
Kevélység
Fösvénység
Bujaság
Irigység
Torkosság
Harag
Jóra való restség

Laura Bazzicalupo

KEVÉLYSÉG

A létezés szenvedélye

TYPOTEX

Budapest, 2011

ISBN 978 963 279 298 9

Témakör: *művelődéstörténet*

Superbia. La passione dell'essere

© 2008 by Società editrice il Mulino, Bologna

Hungarian translation © Horváth Csaba, Typotex, 2011

Tartalom

Első fejezet

„MINDEN BŰN KEZDETE: A GŐG” 7

- Mennyei prológus 9
- A kevélység a bűnök eredete és királynője 10
- A létezés szenvedélye és az igazság 12
- Kételyek 16
- A gőg felvillanásai a mindennapokban 18
- Úton 20

Második fejezet

RÉGI GŐG 23

- Még mindig angyalok és démonok 25
- Hősök, zsarnokok és hihetetlen csapások 29
- Magas tornyok, túl intelligens szellemek és népek 33
- Egy becsvágyó és engedetlen ősatya 39
- Egy szent barát 40
- A királyok önteltsége 47
- Polgári büszkeség 51

Harmadik fejezet

ÚJ, MODERN GŐG 59

- Első színházi közjáték: Faust, avagy a türelmetlenség 61
- „Az Eszme nevében”: Robespierre és a többiek 70
- Második rövid, de fontos színházi közjáték: Antigoné 86
- Engedelmesek és nyájszeműek: gyökértelen gőg 93
- Névtelen önteltség: főnökök, bírók, rendőrök, hivatalnokok 100

Negyedik fejezet

A KEVÉLYEK KAVALKÁDJA 107

Végőskig individualisták: a javíthatatlanul kevélyek 109

„Ime, én az emberfölötti embert hirdetem néktek!” 119

Emberfölötti emberek, bűnök és hamis gyónások 128

„Más, mint a többiek!”: sznobizmus és avantgárd 136

Cinizmus és kegyetlenség 143

Ironikus közjáték: allegro ma non troppo 147

Ötödik fejezet

A LEGÚJABB GŐG 159

Mi maradt mostanra? 161

A gőg globális hatása és a tehetetlen egyének 164

Manapság ki mondja, hogy „önhitt vagy!”? 167

Két példa 173

A nyelvezet megváltozik: a lélek tudománya 178

A kevélység, „a létezés lázas szenvedélye” 184

A kör bezárul 189

Jegyzetek 193

Bibliográfia 195

ELSŐ FEJEZET

„MINDEN BŰN KEZDETE:
A GŐG”

Mennyei prológus

Gyönyörű szép. Arcvonásait szenvedély hatja át. Teljesen körülfogja a fény, az alak körvonalai nem látszanak: ő maga is csillog a fényben. Tekintetét arra veti, aki teremtette: szereti Őt, és ugyanolyan akar lenni, mint Ő. Nem csak akarja ezt, hasonlónak is *kell lennie* Őhozzá. De nem azonos vele. Csak a legelső és nem az egyetlen a teremtmények között.

Egy pillanat műve az egész, és Lucifer, a gyönyörű angyal, a fény hordozója átlépi a határt, a tiltott dolgok küszöbét. A határtalan szeretet hasonlóan végtelen gyűlöletbe csap át. Elutasítja, megtámadja a Másiknak a hatalmát. Az, akihez a leginkább hasonlított, akihez a legközelebb állt, az Isten – valóban Lucifer volt a legszebb, legokosabb, az Istenhez legközelebbi angyal – a legtávolabbi létezővé, az Ellenségévé válik, saját tökéletlenségének, fogyatékoságának bizonyítékává. Megtagadni Őt, lázadni ellene ugyanaz, mint eltörölni a nem teljes hasonlóság, a tökéletlen kapocs elviselhetetlen látványát. Örökre eltörölni a kettős létet, a nem egyedülit, az Egyet. A folyamatosan Egyet.

Az angyal tehát lebukik a csillagos égből a jeges, mocsokkal teli és sötét mélységbe, a föld szívébe. Ő lesz a Sátán, az örök homályba taszított fekete szörnyeteg.

Ez a jelenet a gőg ősképe.

A kevélység a bűnök eredete és királynője

A kevélység a bűnök eredete és királynője: így határozza meg mind Szent Ágoston, mind Aquinói Szent Tamás. Ez a kettős megnevezés mutatja, hogy ez a bűn különbözik a többitől, azaz a főbenjáró bűnök sorában különleges helyet foglal el.

Ez az eredet. A kevélység bűnének talajából táplálkozik a többi bűn, melyek mind ennek különböző formái.

A kevélység ugyanakkor a csúcspontja és a betetőzése is ugyanennek a sornak: a bűnök királynője. Tehát ha a többi mind hiányozna, ha egy ember élete egészében érényes, sőt tökéletesen erkölcsös lenne, és a gőg koronázna meg ennyi érényt, akkor az önmagában elegendő lenne ahhoz, hogy rontó árnyékkal beborítva, megsemmisítse ezt az életet. A gőg egymagában, lévén a bűnök legsúlyosabbika, képes kárhozatra rendelni az embert.

Eredet és csúcspont: már itt körvonalazódik ez a paradox vonása a „létezés szenvedélyének”, ahogy a kevélységet definiálni lehetne. Ez az a vonás, mely a legnagyobb érényeket ellentétükké változtatja, a szerelmet gyűlöletté, a tökéletességet káosszá – mint Lucifernél a gőg legelső megnyilvánulásakor. És a Paradicsom mindörökre elveszett.

De mitől is lehet a kevélység ilyen elborzasztó, szó szerint ilyen „gyökeres” (radikális), hogy egyenesen a „gyökeresen rossz” kifejezésére utal vissza?

A gőg persze nemcsak a zsidó-keresztény kultúrkörhöz kapcsolódik, még ha itt különösen jelentőségteljes is a szerepe a bűnök felépítésében: itt az eredendő bűnnel azonosítják, ez ugyanis nem más, mint a gőg egyik megnyilvánulása, az ember köré vont természetes határok elleni engedetlenség. A görög világ – mind Homérosz, mind a tragédiák kora – a *hübriszt*, a kevélység görög

megfelelőjét a hős jellegzetes vétkeként kezeli. A *hübrisz* befészkei magát a tragikus hős szívébe éppen annak kiválósága miatt: a hatalom és az ambíciók túlon túl erős volta teszi őt az *até*, a pusztító végzet prédájává. Az *até* pedig elvakultságként jelenik meg, mely ámitásba vonja az észet, és megakadályozza a tisztánlátásban, miközben a vesztébe küldi a hőst.

A két kultúra, bár alapjaiban különbözik egymástól, a görre vonatkozó észrevételeket az ember létezése körüli döntő fontosságú dolog kimondására használja fel, valamire, ami saját természetének velejében van, lényegi módon és belülről fenyegetően. Valami belsőnek a kimondására úgy, hogy mind a *hübrisz-até*, mind a görög-eredendő bűn páros az ember állapotáról általánosságban szóló, szakrális és mitikus formájú nyelvhasználatként fogható fel.

Bizonyos – és a kevélység szigeteinek körülhajózása közben ennek egyre inkább tudatában leszünk –, hogy a modern korban a szakrális-mitikus nyelvezet (vétek, bűn, engesztelés, végzet) mellé, sokkal határozottabb objektíváló képességgel, bekerülnek a humán tudományok szakaszavai is, a pszichológiától kezdve a szociológiáig és az antropológiáig. Sőt, egy időben úgy tűnt, hogy erről az emberi létet beborító árnyékról lehet többé vagy kevésbé tudományos meghatározásokkal beszélni, elérve így ennek a „homályos” bűnnek a semlegesítését. A modern kor valóban arra törekedett, hogy csökkentse az ember túlzottan görögös természetét, részben úgy, hogy egy kevésbé drámai listába írja át (kiemelve az emberi lét e kettősségének értékeit), részben úgy, hogy gondoskodik (egyenlő büszkeséggel) azoknak a szenvedéseknek a gyógyításáról vagy csökkentéséről, melyeket a kevély magatartás tud előidézni.

De valami nyilván nem működött ennek az embert kíséző és gyakran teljesen elnyomó árnyéknak a semlegesé

tételében. Egy dolog biztos: ma is megéljük az emberi lét-ről, a bűn esetlegességének kitételéről szóló kérdés visz-szatérését, az egyelőre inkább lételméleti, mint morális hiányt, mely úgy tűnik, része saját létezési állapotának.

Ebben a visszatérésben újból értelmet nyer az olyan szavak használata, mint a bűn vagy a gőg, még a szigo-rúan vett vallási-intézményi szövegekörnyezeten kívül is. Ugyanis úgy érzékeljük, hogy a kevélység ítélete, a történelmi kontextuson és az idővel megváltozott érté-keken túl, az ember hatalmi, tevékenységi állapotára vo-natkozik, melyet inkább egy költői-filozófiai vagy miti-kus-vallási nyelvezet jelez és ad vissza, mint az a világi-as átírata, mely átértékeli és formálja, kiegyenlíti, egyúttal elhagyja azt a tragikus és nagyszerű dimenzióját, ami idáig érződött rajta.

A létezés szenvedélye és az igazság

Ismétlem, ennek a bűnnek a természete egészen kü-lönleges, ez különbözteti meg attól, ami az összes töb-bi bűnben megvalósul, vagyis egy bizonyos szenvedély túlhajszolásától.

A gőgnek az igazsághoz is van köze. Ez figyelmeztet az *até* elvakultságára: az önhittség eltúlzása, mértékte-lensége a valóság elvakult felfogásából ered. De delíriu-mában maga az angyal sem lát, nem törődik a teremtő és a teremtmény közti különbséggel, nem látja és nem ismeri el a rangsort. Éppen azért akar kitörni, mert nem lát, nem tudja, hogy valójában mi a helyzet, hogy mi-képpen is vannak a dolgok a világban elrendezve, tehát nem méri fel a tetteket és saját pozícióját. Csak azt látja, amit látni akar, azt, ami az ideális képet támasztja alá, a szenvedélyes önszeretetet. Így egy lázálom képzetének

ködébe merül bele, ahol csak saját alakja, csak saját vágyainak képe látszik.

A kevélység ezért félelmetesebb az összes többi bűnnél. Az önhitt ember ebben a mámorító ködben él, még ha fényesen ki is használja intelligenciáját, még ha szavai pengeélesek is. Gőgös és határozott, teljesen biztos önmagában, mivel vaknak mutatkozik a saját valóságára, a közegre, amely körülveszi.

Az igazság és a létezés az a két fogalom, mely a gőg feltétele: a létezés igazságát tagadja meg, azt veti el magától, ami ő maga. Mert az igazságban valami más van, rajtunk kívül álló dimenzió, amit nem irányíthatunk, kormányozhatunk, amitől függünk, ami talán felsőbb rendű nálunk, tehát amit fenyegetőnek érzünk.

Így tehát a gőg nem más, mint az Egyként, csakis az Egyedülként való lét szenvedélye, pontosabban, hogy azt akarjuk, és úgy is tudjuk, hogy egyetlenek vagyunk, mindenki más nélkül, akiket amúgy alacsonyabb rendűnek, jelentéktelennek, veszélyesnek gondolunk. A Másikat, a Többit csak gyűlölni, megalázni és megsemmisíteni lehet.

Ennek a bűnnek a nyugtalanító gyökeressége abban a tényben rejlik, hogy az emberi azonosulás folyamata kettős: ahhoz, hogy valaki önmaga lehessen, le kell válnia, meg kell tagadnia az egésszel való szimbiózist, nemet kell mondania rá, és saját magát kell szeretnie, ellenállnia a hasonulásnak, mely megsemmisítené őt. De ez csak addig a szintig helyes, amíg az ember hagyja élni, túlélni a másikat is. Így akár nagyobb mértékben is meg lehet erősödni, fejlődni. Tehát az ember az önszeretetet addig a szintig élheti meg, amíg ismeri saját hatalmának határait, amíg elfogadja önnön törekenységét.

Veleszületett és ambivalens: azért, mert valahol mélyen minden egyénnek, minden embernek nagyon kell

szeretnie önmagát, olyannyira, hogy ne akarjon amellett maradni, aki gondozta őt, akinek a jóakaratótól függ, ugyanakkor nem is szabad elfelejtenie a talajt, melyből ő maga származik, mely megadja az arányok helyes érzését. Ez igen nehéz dolog mind pszichológiai, mind szociológiai-kulturális, mind egzisztenciális szinten. Anynyira nehéz, hogy egyszerűbb tagadni a valóságot, és a gőg bűnébe esni.

Aztán az is különös, hogy a kevélység negatív és szigorú megítélése mellett a „kevély”, „büszke” jelzőket pozitív értelemben is használjuk. Valóban: a fogalom hihetetlen kettősségét – az egy szóba foglalt pozitív és negatív jelentést – minden nyelvben megtaláljuk, kezdve a héber „ge'on”-tól, mely egyszerre jelent valami nagy, kiváló dolgot és azt a személyt, aki bűnös módon túllépi a helyes mértéket. A pozitív jelentést (a gőg latin megfelelőjével, a „superbia” szóval rokon „szuper” is ide tartozik) inkább dolgokra, alkotásokra, eseményekre, emberi tevékenységekre használjuk, nem közvetlenül azokra az emberekre, akik mindezt véghezvitték. Mondjuk például, hogy a zászló „büszkén” lengedezik, hogy a kastély tornya „kevélyen” uralja a tájat, hogy „szuper” volt ez a gól. De ugyanígy lehet *egyedülállóan* jó egy hangverseny, egy színész játéka, egy dráma színrevitele vagy akár egy ló futása is.

De miért? Miért vagyunk hajlandóak elismerni egy alkotás kiválóságát, mértéken felülségét, miközben nem gondolunk arra, hogy a büszkeséget, kevélységet pozitív értelemben használjuk arra az emberre, aki alkot, akinek a műve a csodált dolog? Ha órála mondjuk azt, hogy „nagyon büszke”, ezt súlyos bűnként állapítjuk meg.

E művek és az alkotójuk közötti különbség abból az előfeltevésből fakad, hogy a létezők között van egy természetes rangsor, és hogy a természet határokat szab az

élőknek: ha valaki teljes személyiségevel átlépi a határokat, ha saját létezését tekintve gőgös, úgy gondoljuk, hogy megtörte a rendet, tehát méltó a bírálatunkra. Ez azonban nem érvényes olyasvalakinek a műveire, teteteire, előadásaira, aki csakis ebben a cselekvésében, az alkotásban önhitt. Ebben az esetben a mérték túllépése nemcsak hogy tűrhető, hanem jó is, méltó az emberhez, akinek a végzete az, hogy a legjobbat hozza ki magából. Eltűrendő és kívánatos, mert az egyetlen cselekvésre, műalkotásra összpontosított kiválóságot ugyanennek a személynek ezer más cselekedete fogja kompenzálni, határok közé szorítani, olyan dolgok tehát, melyek átlagosak vagy alantasak. A zsenivel minden rendben van: rendszerint azt tapasztaljuk, hogy inasának (vagy barátjának, vagy régi szeretőjének) szemében csodálatos, mozgalmas műveinek nagysága mellett észrevehető az ember arroganciája, érzéketlensége, egoizmusa és legsötétebb nárcizmusa is, nem beszélve ezernyi más apróságról: Beethoven fősvénységéről, Mozart útszéli stílusáról, Picasso szerelmi kalandjairól... A lét rangsorát így nem zavarja meg semmi. Tehát a „szuper, egyedülálló” jelzők látszólag eltúlzott pozitív értelmű használata megerősíti, hogy a kevélység mint bűn a létből, az emberi identitásból fakad, ez a létezéshez tartozó vétek, vagyis az embernek a világban, a kozmoszban elfoglalt helyéhez kapcsolódik. Egyszerűbben kifejezve ez azt jelenti, hogy a góg egy olyan – természetesen mindenki felett álló, egyértelműen hatalommal, uralkodással kapcsolatos – hely elfoglalása, amelyről az egyén úgy *hiszi*, vagyis úgy tudja, hogy az őt illeti meg.

Ez tehát egy olyan dolog, aminek éppen úgy köze van a léthez (a státushoz, a világban elfoglalt helyhez), mint az igazsághoz. Valamint a hiedelemhez. Valóban, a többiek mást látnak és mást hisznek.